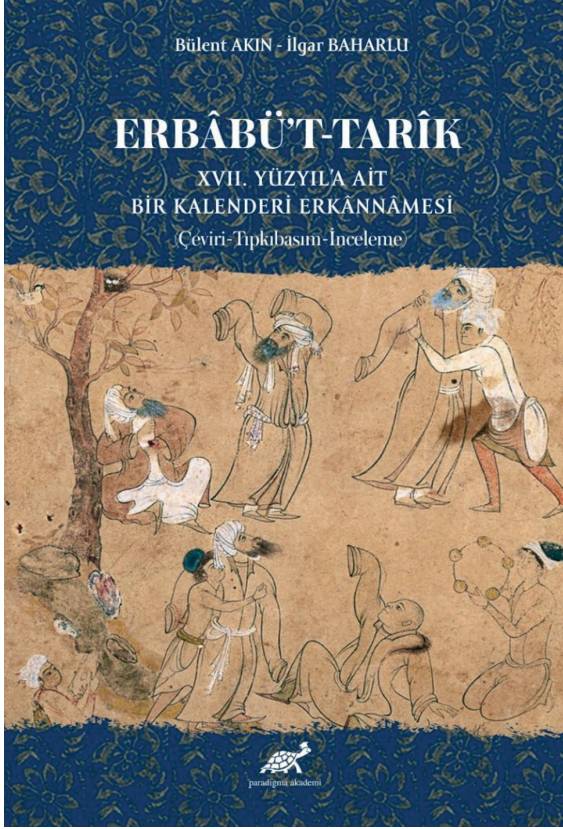

**Bülent Akın ve İlgar Baharlı (2022). *Erbâbü't-Tarîk: XVII. Yüzyıl'a Ait Bir Kalenderi Erkânâme'si*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
ISBN: 978-625-6957-35-0. 228 sayfa.**

Ceylan ERZİNCAN *

Bu yolda kıldan ince binlerce nükte saklıdır
Her saçını kazıyan Kalenderî olamaz!
Hafız-ı Şirazî

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye, ceylanaslan3662@gmail.com.

İlgar Baharlı ve Bülent Akın tarafından yayına hazırlanan *Erbâbü't-Tarîk XVII. Yüzyıl'a Ait Bir Kalenderî Erkânname*sine adlı eser, Paradigma Akademi Yayınları tarafından Aralık 2022 tarihinde basılmıştır. Bir Kalenderî erkânname olan *Erbâbü't-Tarîk*, yazarlar tarafından ilk defa Türkçeye çevirisi yapılarak Alevi geleneğiyle mukayeseli bir biçimde incelemeye tabii tutulmuştur. Kitap, eklerle birlikte toplamda 228 sayfadır. Ön Söz ve Giriş kısımları ile ana başlıklardan oluşan üç bölüm, Sonuç, Kaynakça ve eserin orijinalini içermektedir.

Eser, Kalenderî topluluklar ve inançları hakkında bilgiler içermekte olup Alevilik ve Bektaşilik ile olan benzer ve farklı noktalar arasındaki bağlantıları kapsamaktadır. Bu bağlantılar, 12 Bab halinde yazılmış olan Kalenderîye erkân ve ritüelleri ile 12 hizmet olarak tanımlanan Alevi-Bektaşî ritüelleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde kurulmuştur. Cem, Miraç, Kırklar, Kırklar Cemi, yol, talip gibi kavramların tasavvufî izahları yapılarak birbirlerini etkiledikleri ve besledikleri ortak inanç unsurları ortaya koyulmuştur.

Kalenderîler hakkında kapsamlı araştırmaları bulunan Ahmet Yaşar Ocak'ın "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sâfilik: Kalenderîler XIV-XVII. Yüzyıllar*" isimli çalışmasında belirtildiği üzere, Kalenderî topluluklarla tarihsel olarak X. yüzyılda karşılaşmaktadır. Cemâlü'd-Din-i Sâvî'den itibaren de daha örgütlü ve nizamî bir hal aldıkları söylenebilir. Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'ya başlayan derviş göçlerinin çoğunlukla Kalenderîlerden oluştuğunu dile getiren Fuat Köprülü, bu dervişlerin özellikle kırsal bölgelerde yaşayan Türkmenler arasında faaliyet gösterdiğini söylemektedir.

Mehmet Ersal'ın aktarımından hareketle merkezi Horasan olan Yesevîliğin halifeler aracılığıyla yayılması sonucunda, XII. yüzyılda Kalenderîlikle birleşerek Haydarîlik tarikatını doğurmuş olduğu söylenebilir. Bu akım, daha sonra Dede Garkın'ın etkisiyle Anadolu'ya ulaşan Vefâilîğe eklenmiştir. Ocak'a göre Yesevîlik; Haydarîlik ve Vefâilîk, Kalenderîlik akımının kollarıdır. Yine Ocak, bu kolların keşişim noktası olarak da Hacı Bektaş Veli'yi işaret etmiştir. Bu görüşe katılmayan Karamustafa ise Kalenderîliği "*Yeni zühdeçülük*" olarak tanımlamaktadır. Tasavvuf anlayışının zühd etrafında şekillendiği ve bu temel üzerinden farklı kollara ayrıldığı görüşü üzerinden hareket eden Karamustafa, Ocak ve Köprülü ile bu bağlamda ayrılmaktadır.

Sadullah Gülten tarafından hazırlanan “*Heterodoks Dervişler ve Aleviler*” isimli eserde Kalenderîlerin, mülkiyet ve çalışma karşıtı oldukları, bunun yerine “*gönüllü yoksulluğu*” tercih ettikleri vurgulanmıştır. Yazar çalışmasında, Kalenderîlerin ekonomik yaşamın yanı sıra sosyal yaşamda da kendilerine otosansür uyguladıklarını ve toplumdan tecrit edildiklerini belirterek, kıyafetsiz veya az kıyafetli giyindiklerini hatta zaman zaman cavlak denilen ve kıldan yapılmış yün çuvallar giydiklerini dile getirmektedir. Aynı zamanda özel yaşamlarında saç ve sakallarını keserek “*çabardarb*” denilen bir anlayışı benimsediklerini ve yüzük ve küpe gibi takılar taktıklarını aktarmıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere Kalenderîler farklı yaşam tarzları ve inanışlarıyla her zaman merak konusu olmuşlardır; ancak Kalenderîler hakkında bilgi ve kaynaklar sınırlıdır. Ezoterik bir inanç olması ve içe dönük bir yapıya sahip olması, Kalenderîler hakkında bilgiye ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. *Erbâbü’l-Tarîk XVII. Yüzyıl’a Ait Bir Kalenderî Erkânâme* isimli eser, Kalenderîlerle ilgili kaynak yetersizliği sebebiyle alandaki bu eksikliği gidermesi bakımından oldukça önemlidir.

Kalenderî toplulukların tasavvuf anlayışı ve ritüellerinin yaşadıkları dönemin hâkim dinî ve siyasi otoritelerinin dışında olması, muhalif bir tasavvufî görüşe sahip olduklarını göstermektedir. Bu merkez-çevre anlayışı ekseninde, Kalenderî toplulukların çoğunlukla dışarıdan kimseler tarafından tanımlanması ve zaman zaman inanışlarının bu kimseler tarafından yüzeysel biçimde aktarılması, onlarla ilgili tartışmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bahse alınan çalışmanın doğrudan bir Kalenderî erkânâme olması, hem bu tartışmaları aydınlatmaya yardımcı olabilecek hem de yaşam tarzları, inanış ve tasavvufî görüşleri hakkında birincil elden bilgiye erişilmesini sağlayacaktır.

Tarihsel süreç içerisinde mevcut dönemlerde çeşitli isimlerle anılan veya Alevi ya da Bektaşî kavramlarının alt başlıkları ve tabii toplulukları olarak görülen Kalenderîlerin, incelenen bu erkânâme ile bu kavram ve topluluklarla ilişki derecesi de görülebilecektir. Böylece çoğu zaman birbiri yerine adlandırılan Kalenderî, Cavlakî, Torlak, Abdal, Işık, Haydarî, Kızılbaş ve Alevi gibi kavramlarla olan benzerlik ve farklılık ilişkisini görmek, kavrama netlik kazandıracaktır. Buna ek olarak, konu hakkında daha çok edebiyat ağırlıklı kaynakların var olmasına karşın bir araştırma yayını olması esere özgünlük kazandırmaktadır.

Eserin Ön Söz ve Giriş bölümleri, kitabın içerisindeki tartışmaların anlaşılmasını kolaylaştıracak bilgiler içermektedir. Yukarıda aktarıldığı üzere eserin önemi ve gerekliliği hakkında ön sözde bahsedilmiş olup giriş bölümünde içeriğe dair ipuçları ve Kalenderîliğe dair kısa notlar verilmiştir. Aynı zamanda erkânnâmenin yazarı hakkında da detaylı bilgiler aktarılmıştır. Yazarlar çeviri yöntemlerini ve eserin dil özelliklerini aktardıkları ayrı bir başlık oluşturarak okuyucu açısından kolaylaştırıcı bir yöntem izlemişlerdir.

Toplamda; Ön Söz, Giriş, Sonuç, Kaynakça ve eserin orijinal metni haricinde üç ana bölümden oluşan eserin ilk bölümü tek başlıktan oluşmaktadır. Bu başlık altında Kalenderîlik ve Alevilik-Bektaşilik ilişkisi ele alınmıştır. Önemli bir tartışma alanı olan ve sıklıkla Alevi ya da Bektaşî topluluklarla ilişkilendirilen Kalenderî toplulukların bir erkânnâme üzerinden bu tartışma alanı içinde yeniden değerlendirilmesi oldukça kıymetlidir. Bu bölüm, diğer iki bölümün anlaşılması ve bahsi geçen kavramlar arasındaki benzerlik ve farklılıkların değerlendirilebilmesi açısından okuyucuya yorum yapabilme olanağı vermektedir.

Yine tarihsel sürecin aktarıldığı bu bölümde, Kalenderîler hakkında genel bilgiler ele alınmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere çeşitli topluluk ve kavramlarla birlikte anıldıklarından söz edilmiştir. Bu bölümde tarihsel bir süreç ve bu sürecin akışı içerisinde neden Alevi ya da Bektaşî topluluklarla anıldıklarına dair sorulara cevaplar sunulmuştur. Süreç içerisinde Kalenderîlik kavramının dönüşüm evrelerini, farklı inanç topluluklarıyla nasıl ve neden ilişkilendikleri detaylandırılmıştır. Dönemsel biçimde ele alınan bu sorular yine konu edinilen dönemin konjonktürel yapısı göz önüne alınarak cevaplanmıştır. Dönemin tarihi, siyasi, dini, ekonomik ve sosyal koşulları birlikte değerlendirilerek, Kalenderîler üzerindeki etki dereceleri tartışılmıştır. Ek olarak, doğrudan alıntılamalara ve Kalenderî şairlerin şiirlerine yer verilmiş olması bölüme zenginlik katmıştır.

İkinci bölüm; iki ana başlık ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölüm eserin detaylandırıldığı ve *Erbâbü't-Tarîk*'in Alevilik ya da Bektaşilikle olan ilişkisinin kurulduğu alt başlıkları içermektedir. Bu alt başlıklar *Erbâbü't-Tarîk*'te yer alan sekiz babdan oluşmaktadır. Bunlar; Külâh Beyanı, Aba-Hırka Beyanı, Kemer Beyanı, Asa/Tarîk Beyanı, Sofra Beyanı, Hadimlik Beyanı, Tahta Post Beyanı ve Süpürge Beyanı olarak verilmiştir. Adı geçen Bablar açıklanarak Alevi ve Bektaşî ritüel ve erkanlarıyla ilişkilendirilmiş olup bu bağlamda bir kıyaslama yapmayı mümkün kılmaktadır.

Devamında erkânâmede yer alan Alevilik ya da Bektaşilik inancına dair temel kavramlar sıralanarak Kalenderî tasavvufi anlayışıyla benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Cem, Miraç ve Kırklar Cemi, on iki hizmet, On İki İmam, talip ve yol kavramları üzerinden bu farklılık ve benzerliklerin etkileşim dereceleri üzerinde durulmuştur. Alevilik erkân ve yoluna dair kılavuz niteliği taşıyan buyruk içerikleri ile *Erbâbü't-Tarîk*'te geçen ritüeller birlikte aktarılmış, bahsi geçen benzerlikler argümanlara dayandırılmıştır.

Bölüm ele alınış biçimi itibarıyla hem Alevilik ya da Bektaşilik inancına dair temel kavram ve ritüellerle ilgili derinlikli bir bilgiye sahip olma olanağı hem de Kalenderî inancına dair detayları okuma olanağı sunmaktadır. Her ritüel ve kavramın tasavvufî derinliği ve kökeni üzerinde durulmuş olması, bölüm sonunda okuyucuya bütünlüklü bir bakış açısı kazandırmaktadır. Aynı zamanda okuyucunun kavramların tarihsel kökenlerini ve uğradıkları değişimleri görebilmesi, yüzeysel bir okuma yerine zengin bir perspektifle bakabilmesini sağlamaktadır.

Son bölümde, *Erbâbü't-Tarîk*'in doğrudan çevirisi yapılmıştır. Sade bir Türkçe ile çevirisinin yapılmış olması okuma kolaylığı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra eserin öz anlatımında bir kayma yaratmaması açısından sıkça dip notlara başvurulmuştur. Külah Beyanı, Saç Beyanı, Aba/Hırka Beyanı, Kemer Beyanı, Asa Beyanı, Keşkül Beyanı, Mutfak Kabağı Beyanı, Sofra Beyanı, Hadimlik Beyanı, Tahta-Post Beyanı, Süpürge Beyanı, Fakrın Aksamı Beyanı olmak üzere *Erbâbü't-Tarîk*'te geçen 12 Bab ayrı başlıkta Türkçeleştirilmiştir. Eserin Kaynakça bölümünün ardına da ek olarak eserin orijinali koyularak ilk nüshasına ulaşılması sağlanmıştır.

Sonuç bölümüne gelindiğinde ise isabetli tartışmalara kapı aralanmıştır. Burada tartışılan konularla akademik alanda Kalenderîler hakkında anlama/ma gayretiyle yürütülen tartışmalara açıklık kazandırılmıştır. En başta da belirtildiği üzere, Kalenderîler hakkında yazım dünyası iki zıt kutba ayrılmıştır. Bu durum; melametî fikriyattan dolayı doğru anlaşılamadıklarından kaynaklanmaktadır. Ancak asıl mesele Kalenderîlerin melametî anlayışına şeriat penceresinden yaklaşarak batını boyutlarını göz ardı ederek değerlendirmek olmuştur ki bu durum da söz konusu zümrenin yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Kalenderîlerin melametî anlayışlarının altında derin bir batını yorumlayış olduğunu söyleyen eserde, *Erbâbü't-Tarîk* ile bu yorumlayışın daha net anlaşılacağı görüşü ileri sürülmektedir.

Sonuç olarak *Erbâbü'l-Tarîk*, bir Kalenderî dervişi tarafından oluşturulmuş olması sebebiyle birincil kaynak niteliği taşımaktadır. Yazarların bu eseri günümüz Türkçesine çevirerek yayım dünyasına sunması bilimsel açıdan çok değerlidir. Haklarında sınırlı bilgiye sahip olduğumuz bir inanç topluluğuna ilişkin böyle bir kaynağın varlığı, okuyucu ve araştırmacılar için önemli bir kaynak niteliğindedir. Aynı zamanda yukarıda detaylı olarak aktarıldığı üzere söz konusu çalışma, Kalenderîler hakkında yürütülen tartışmalara da ışık tutması bağlamında oldukça önemlidir. Dahası eser, Alevilik ya da Bektaşilik inancının tarihsel sürecinin anlaşılmasına da kaynak olabilmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu'nun Türkleşmesinde aktif rol oynadığı üzerinde hem fikir olunan Kalenderî dervişler hakkında bir erkânâmenin çevirisinin yapılmış olması Türk tarihi çalışmaları alanına da katkı sunmaktadır. Dolayısıyla pek çok yönden yayım dünyasına katkı sunacak değerli bir eser olduğu söylenebilir.